ISSN 1314 – 6769

ШУМЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ
„ЕПИСКОП КОНСТАНТИН ПРЕСЛАВСКИ“
Педагогически факултет 1984 г. - 2024 г.
40 години

ГОДИШНИК
НА ШУМЕНСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „ЕПИСКОП КОНСТАНТИН ПРЕСЛАВСКИ“

Педагогически факултет

Т. XXVIII D

ANNUAL
OF KONSTANTIN PRESLAVSKY - UNIVERSITY OF SHUMEN

Faculty of Education

Vol. XXVIII D

Университетско издателство
„Епископ Константин Преславски“
Шумен, 2024

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

проф. д. н. Наталия Витанова
ректор на Шуменски университет
доц. д-р Росица Михайлова
декан на Педагогически факултет
проф. д-р Теодора Симеонова
зам.-декан на Педагогически факултет
доц. д-р Чавдар Стойчев
зам.-декан на Педагогически факултет
доц. д-р Виолета Кюркчийска
директор на ДИКПО - Варна
проф. д-р Инсел Инал
Университет за изящни изкуства и архитектура „Мимар Синан", гр. Истанбул, Турция
проф. д-р Мелихат Тюзюн
ръководител на Департамент по изкуства в Тракийски университет „Намик Кемал", гр. Одрин, Турция
проф. д-р Емилија Ѓорѓева
декан на Педагогически факултет, Университет „Гоце Дѐлчев", гр. Щип, Северна Македония
проф. д-р Оливер Цацков
Педагогически факултет, Университет „Гоце Делчев", гр. Щип, Северна Македония
проф. д-р Деспина Сивевска
Педагогически факултет, Университет „Гоце Делчев", гр. Щип, Северна Македония
доц. д-р Ядранка Рунчева
Педагогически факултет, Университет „Гоце Делчев", гр. Щип, Северна Македония
проф. д-р Хосе Луиз Гарсия-Сойдан
Факултет по педагогика и спортни науки, Университет Виго, Испания
проф. д-р Веселина Илиева
проф. д-р Снежана Николова
проф. д-р Чавдар Сотиров
проф. д-р Янна Рускова
доц. д-р Камен Теофилов
доц. д-р Наташа Иванова
докт. Калоян Димитров
докт. Маринка Чанева

Научен редактор
доц. д-р Станислава Тодорова
Коректор
ас. Ани Ангелова

© доц. д-р Станислава Тодорова, съставител
© Университетско издателство „Епископ Константин Преславски"
ISSN: 1314 – 6769

ОКОЛИЙСКИТЕ УЧИЛИЩНИ ИНСПЕКТОРИ В ПРОСВЕТНОТО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО НА ИЗТОЧНА РУМЕЛИЯ

Сийка Д. Колева

DISTRICT SCHOOL INSPECTORS IN THE EDUCATIONAL LEGISLATION OF EASTERN RUMELIA

Siyka D. Koleva

ABSTRACT: The article examines the regulations and functioning of the school inspectorate in Eastern Rumelia within the period following Bulgaria's Liberation (March 3, 1878) until the Unification (September 6, 1885). It traces the legal changes in the context of the country's complex political and economic situation, when Bulgaria was divided into two parts, while also exploring the development of the educational administration in Eastern Rumelia.

The article aims to provide a historical overview of the establishment and consolidation of the inspectorate as a key administrative body within the educational system.

KEYWORDS: inspectors, education, management, control

Настоящото научно изследване е финансирано по проект № РД-08-95/30.01.2024 г. „Образователни технологии на XXI век – втора част“, от параграф Научни изследвания на Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“.

Заедно с изграждането на Княжество България се утвърждава българският облик на автономната област Източна Румелия. Организирането на образователната система следва нормативните документи и основните положения, заложени от Марин Дринов в периода на Временното руско управление. По решение на съвета на руския императорски комисар дейността на проф. М. Дринов обхваща не само Княжеството, но и Източна Румелия. Уреждането на учебното дело се определя от съставения от него „Привременен устав на народните училища“ [6].

През март 1879 г. Александър Богориди е назначен за главен управител на провинцията. Основният закон на автономната област, Органически устав на Източна Румелия, е приет на 14.04.1879 г. Държавниците пристъпват към уреждане на отношенията във всички сфери на обществено-политическия, икономическия, културния живот и просветната област. Административното устройство и парламентарният ред осигуряват основните граждански права и свободи. Културният напредък се изразява в развитие на литературата и книгоиздаването, в откриването на читалища и научни дружества. Строят се образователни институции, отпускат се стипендии за обучение в чужбина. Правото на образование е гарантирано на всички етнически групи, които имат привилегията да откриват свои училища с условие да ги уреждат в съгласие с

„Органическия устав“ и с общите разпореждания на Дирекцията на просвещението. В първото източнорумелийско правителство директор на просветата е Йоаким Груев – автор на учебници и научни трудове, дългогодишен учител и директор на училища в Копривщица и Пловдив.

На най-високо държавно ниво въпросът за учебната дейност и нейното управление и контрол се урежда в Органическия устав на Източна Румелия. Образованието е поставено под ръководството на директора на народното просвещение, който упражнява върховен надзор над всички възпитателни и учебни заведения, основани от общините, религиозните общества или от частни лица (чл. 64, чл. 352). За осъществяване на контрола над образователните институции законодателят предвижда във всяка околия да се назначат достатъчен брой надзиратели (инспектори), които трябва да бъдат измежду уважаваните хора на религиозното общество, чиито училища ще наблюдават (чл. 356). Така българското население, което преобладава в автономната провинция на Османската империя, има възможност да изгради свои училища и да издигне нивото на просветата без намесата на представители на султанското правителство в пряката дейност на учителите. В чл. 356 се постановява още, че длъжността не е платена, което предполага затруднения в намирането на подходящи лица, които да имат нужните лични качества, професионална подготовка и готовност да работят без заплащане. Основната задача на надзирателите е да се грижат учениците на възраст между 7 и 13 години да посещават редовно задължителното първоначално училище, както и да наблюдават дейността на учителите (чл. 353). Надзирателите са длъжни периодично да докладват на директора на народното просвещение за спазването на учебната програма, правилниците и законите и за нравствеността на учителите (чл. 356). В случай, че даден учител занемарява грубо задълженията си, надзирателят е длъжен да докладва на директора на народното просвещение, за да бъде изправен виновникът пред Окръжното съдилище (чл. 357) [24]. В административно-териториално отношение областта е разделена на 6 губернии (департамента) и 28 околии (кантона). Единственият губернатор, който не е българин, е гръцкият префект на Старозагорския департамент [28]. Съставът на висшия административен апарат подчертава българския облик на Източна Румелия и предполага ангажираност за изграждане на училища и издигане нивото на грамотност и просветеност на българското население в българската област.

Първото държавно постановление, което урежда отношенията в областта на образованието, Временни правила за училищата в Източна Румелия, е утвърдено от главния управител на областта на 10.09.1879 г. Правилата определят структурата и организацията на началното обучение и на неговото управление. Те служат за ръководство, докато се утвърди устав за устройството на учебната част (чл. 20) [15]. Състоят се от три раздела, които дават указания за основните задачи на училището и представят учебните програми [16]. Във Временните правила се определят началото и краят на учебната година, продължителността на учебния ден, въвежда се задължителна документация – списък с лични данни на учениците и дневник с отсъствията им. Обучението във

всички начални училища трае 46 седмици. Ежедневната дейност в училище продължава общо седем часа (чл. 15) [15]. Определени са празничните дни за българските училища – общо 30 през годината, като неучебни са и неделите. За училищата на другите народности решението се предоставя на духовния началник на вероизповеданието [39]. Началните училища имат два курса на обучение – първостепенен с четири отделения и второстепенен с два класа (чл. 2 – чл. 4). В случаите, когато в първостепенно начално училище се обучават повече от 60 ученици, по силата на чл. 8 трябва да се назначат помощници на учителя, като един от учителите е и надзирател на училището. Подобно условие е поставено и за гражданските училища (с четири класа) – един от най-малко четиримата учители носи названието „главен“ и е надзирател на училището (чл. 10) [15]. Може да се допусне, че изпълнявайки посочените разпоредби, определените надзиратели са съчетавали функциите на директор на училище и на контролен орган на Дирекцията на просвещението. Временните правила са общи за всички училища и, съгласно предписанията на Органическия устав, за тяхното спазване отговорност носи надзирателят (инспекторът). Те регламентират образователната дейност в Източна Румелия до края на 1880 г.

В Органическия устав на областта се заявява категоричното намерение на управниците да регламентират образованието и да поставят неговото управление и контрол на законова основа, определяйки точно функциите на представителите на директора на народното просвещение – училищните надзиратели (инспектори). На заседание на постоянния комитет от 19 юли 1880 г. се гласува Публично-административен правилник за околийските инспектори на Източна Румелия. В чл. 1 от Правилника законодателят определя броя им в съгласие с изискванията на чл. 356 от Органическия устав. Докато в основния закон на областта длъжността е изписана „надзиратели (инспектори)“, в настоящия документ названието на контролните органи вече е уточнено – околийски инспектори. Общият им брой е 48, като са разпределени в шестте департамента на областта според религиозните общности, които имат училища там, както следва: Пловдивски департамент – 6 българи, 4 турци, 1 грък и 1 българо-католик; Пазарджишки департамент – 4 българи и 1 турчин; Хасковски департамент – 3 българи и 3 турци; Сливенски департамент – 5 българи, 2 турци и 1 грък; Старозагорски департамент – 5 българи и 3 турци и Бургаски департамент – 4 българи, 3 турци и 2 гърци. За останалите религиозни общества в Източна Румелия – арменско, еврейско и българо-протестантско, се назначава по един инспектор за училищата в цялата област (чл. 2). По силата на Публично-административния правилник общо 51 инспектори упражняват контрол над учебната дейност и изпълняват задължения съгласно чл. 3:

- обикалят подведомствените си училища най-малко четири пъти в годината;
- контролират посещаемостта на учениците в задължителна за обучение възраст;
- съдействат на общините за осигуряването на материалната издръжка на училищата и обезпечаването със способни учители;
- посредничат при недоразумения между обществото и учителите;

- инспектират учителите и се грижат да бъдат изпълнявани всички предписания на закона, на Дирекцията на народното просвещение и на департаменталния инспектор.

За отчитане на своята дейност околийският инспектор е длъжен всяко тримесечие да изпраща рапорт до директора на народното просвещение чрез департаменталния инспектор, в който трябва да представя статистически списък на училищата с информация за методите на работа, за качеството на преподаване и нравствеността на учителите, както и за евентуални нарушения. От инспектора се очаква да прави предложения за подобряване на началното обучение (чл. 5). Той е отговорен за провеждането на учителски събори, като заключенията от тези срещи е длъжен да представя чрез департаменталния инспектор на директора на просвещението (чл. 6). За разлика от Органическия устав, в който чл. 356 категорично постановява, че „надзирателите на училищата не са под заплата“, съгласно чл. 7 от Публично-административния правилник, околийските инспектори нямат заплата, но вземат определени суми за обезщетение и за пътни разходи [27].

Да бъдат избрани петдесет и един околийски инспектори, хора, достойни, възрожденски отдадени на просвещението, самите те отлични учители, познаващи тънкостите на занаята, готови да споделят своите умения и да ръководят учителите и училищата, по всяка вероятност не е било никак лесно. В бр. 242-ри на в-к „Марица“ от 9 декември 1880 г. четем изпълнено с патос и огорчение обръщение до редактора, подписано „Един българин“. Авторът на текста адмирира Публично-административния правилник за околийските инспектори и споделя попарените си надежди за добре уредени училища. В обръщението се подчертава, че достойните личности са малцина и се критикуват корупционните назначения – „представят се хора (с изключение само на неколцина), никак недостойни за тая толкова важна длъжност, а само, че били дясната ръка на еди-кой си“ [25: 5]. Изразено е мнение за отсъствието на експертност, за неразбирането на учителската дейност и съмнение за липсата на елементарна грамотност у инспекторите – „... защо са се препоръчали и назначили за инспектори хора, които не знаят правилно да запишат името си ...“ [25: 5]. Предмет на коментар е ниското месечно обезщетение, което води до назначаването на неподготвени и неподходящи хора от други професионални съсловия. В текста се предлага за училищен инспектор да се назначи най-подготвеният учител от околийско училище [25]. Възможно е авторът на обръщението да е преувеличил дефицита на компетентности у действащите околийски инспектори, но без съмнение е било трудно в новоосвободената, васална на султана провинция, да се открият образовани и подготвени хора.

Публично-административният правилник за околийските инспектори, временните правила за училищата и нормите на Органическия устав са основа за приетия от Областното събрание на заседание от 4 декември 1880 г. Закон за началното учение в Източна Румелия. Източнорумелийският закон е повлиян от европейските образователни системи, тъй като още за съставянето на Временните правила Йоаким Груев проучва законите за просветата в западните страни, особено във Франция и Белгия. Доказателство за европейската нагласа е

въвеждането на задължителното и безплатно образование, продължаващо шест години. Законът за началното учение е мащабен нормативен документ, в който е направен първият опит да се обхванат всички въпроси на учебното дело, на административните взаимоотношения между отделните йерархични нива на управление – върховен надзор, регионално ниво и общински структури. Законодателният акт се състои от 147 члена, регламентращи началното учение в дванадесет глави. Дейността на околийските инспектори, техните функции, права и отговорности са предмет на десетата глава.

В първия раздел, Устройство на учебната част (Глава I – Глава VIII), са регламентирани основните положения, видовете училища и учебни програми, правата и задълженията на учителите и учениците и разноските по поддържането на началните училища. Вторият раздел, Учебни власти (Глава IX – Глава XII), определя структурата на управление и контрол на образователната система. Вътрешното управление и грижата за началните училища се осъществява от общинските власти чрез училищните настоятелства (чл. 98), а върховният надзор принадлежи на директора на народното просвещение, който го реализира съгласно законите и правилниците чрез училищните инспектори (чл. 99).

Законът за началното учение регламентира взаимоотношенията на инспектора с учителите, като негов ангажимент е те да отговарят на изискванията за възраст, квалификация и обноски и да спазват задълженията си. Отговорност за назначаването на учители носи общината, а ако изборът не е съобразен със Закона, инспекторът е длъжен да докладва на околийския началник и да предложи друго лице за длъжността (чл. 35). Съгласието на околийския инспектор се иска и за определянето на главен учител в училищата (чл. 36). В случаите, когато учител се премества в друго училище или използва отпуск, се иска позволението на околийския инспектор (чл. 47 и чл. 49). За неизпълнение на задълженията им Законът предвижда санкции за учителите, като само първата по тежест, „подсещане“, се налага от училищното настоятелство. Всички останали наказания са в правомощията на околийския инспектор. Той взема решение за отговорността, която трябва да понесе учителят и налага „укор“ [19: 5], глоба, отмяна на допълнителните възнаграждения за дългогодишна служба, връщане в по-нисък разряд и лишаване от правото да упражнява професията за определен период от време (чл. 53). Компетентността и обективността на околийския инспектор са от особно значение, тъй като санкциите са сериозни. По всяка вероятност е било трудно да се постигне последователност в изискванията и контрола и обективност на оценката, като се има предвид, че инспекторите са с едногодишен мандат и Законът не изисква категорично те да имат учителска правоспособност.

Контролните функции на околийския инспектор са свързани и с изпълнението на разпоредбите за началното учение на учениците в задължителна възраст – от 7 до 13 години. Съгласно чл. 61 кметът на общината, заедно с училищното настоятелство, изготвя списък на децата, подлежащи на обучение, и предава по един екземпляр на съответния учител и на околийския инспектор. Инспекторът следи за спазването на правилата и редовното посещаване на училището, като за неоправдани отсъствия подава оплакване до околийския

съдия, който налага наказание за нехайните родители: глоба в полза на училището или затвор от 3 дни (чл. 127 и чл. 69). На санкция подлежат и учители, кметове и училищни настоятелства, които не се съобразят с посочените разпоредби, като за това се произнася отново съдията.

Раздел II, Учебните власти, дава указания за правата, задълженията и отговорностите на органите за управление и надзор на образователната система – училищни настоятелства (Глава IX), околийски инспектори (Глава X), училищни съвети (Глава XI) и директор на народното просвещение (Глава XII). Околийският училищен инспектор има контролна функция по отношение на част от задълженията на общината и на училищното настоятелство. Общината чрез настоятелството се грижи за поддържането на училищата и за изпълненението на изискването за задължително учение и е длъжна да спази определени срокове за избора на настоятели (чл. 100 и чл. 101). Ако общината не изпълни дълга си, инспекторите имат право да предложат членове на настоятелството, които да бъдат назначени от околийския началник (чл. 107) [20]. Спазвайки Закона, настоятелите отчитат дейността си пред околийския инспектор, като на всеки три месеца изпращат подробен доклад за извършеното от тях (чл. 114). Организацията и ръководството на изпитите в училищата с един учител е отговорност на председателя на училищното настоятелство, който изпълнява и длъжността местен училищен надзорник. В съгласие с чл. 118 той е длъжен да изпрати отчет за провеждането им на околийския инспектор. Отговорност на местния училищен надзорник е и поведението на учителите, което той трябва да наблюдава и ако евентуалните недостатъци не се повлияват от съвети, надзорникът е длъжен да докладва на околийския инспектор (чл. 120).

В чл. 2, Глава I, Уставни положения, се постановява, че директорът на народното просвещение е върховният контролен орган, който изпълнява надзора над училищата чрез инспектори. Те са органът за пряка ревизия и управление на учебните заведения на всички религиозни общества в областта и за проследяване на правилния ход на началното обучение в Източна Румелия. Тяхната дейност е подробно регламентирана, а задълженията им са допълнени и конкретизирани в десета глава от Закона, Околийски инспектори. Числеността им е определена в чл. 122, който указва и състава – общо 50 длъжностни лица, от които 27 за българо-православните училища, 16 за турските, 3 за гръцките и по един инспектор в цялата област за българо-католическите, българо-протестантските, арменските и еврейските училища. В Закона е предвидена възможността за промяна в броя на инспекторите – намаляване или увеличаване, чрез публично-административен правилник (чл. 122). Учебните околии на инспекторите и назначаването им за срок от една година се определят с постановления от Дирекцията на народното просвещение (чл. 123 и чл. 124). Кандидатите трябва да са уважавани личности на своите религиозните общества, като се предпочитат онези, които са проявили „усърдие и съчувствие към училищата“ [21: 4], които имат учителска правоспособност или са учителствали най-малко пет години (чл. 124).

Чл. 125 задължава инспектора да посещава общите и частните училища в своята околия най-малко четири пъти в годината. При обиколките си

околийският инспектор е длъжен да направи преглед на учебната дейност в подведомствените му училища и да проучи всичко, което му е наредено от дирекцията или от Департаменталния училищен съвет – изпълнението на законите и правилниците, спазването на учебната програма и методика, използваните учебници; успеха на учениците, дисциплината и вътрешния ред; сградата по отношение на хигиена и принадлежности от всякакъв характер като библиотека и различни сбирки (чл. 126).

В чл. 126 са отразени взаимоотношенията на инспектора с местните власти, които той трябва да мотивира да откриват училища, да им съдейства за назначаването на учители и за набирането на средства, следейки да се изпълняват постановленията на Закона при градежа на учебните заведения. Местните власти са длъжни да оказват на инспектора всякакво съдействие (чл. 129). В законодателния акт е подчертана висшестоящата позиция на инспекторите спрямо училищните настоятелства, ръководната им роля, контролът върху училищните сметки и решаващият им глас при спорове между настоятелството и учителите (чл. 126).

За своята контролна дейност околийският инспектор е длъжен да се отчита пред Дирекцията на народното просвещение (чл. 128). В края на всяко тримесечие той е длъжен да представи отчет за състоянието на учебното дело в общините. В доклада си инспекторът предоставя статистически списък на училищата, информация за успехите на учениците, за методите на обучение, за компетентностите и нравствените качества на учителите, за евентуални нарушения на законите и правилниците. От инспектора очевидно се изисква и да анализира резултатите от проверките си, защото Законът го задължава да прави предложения за подобряване на началното учение. Пред дирекцията околийският инспектор докладва и за резултатите от учителските събори, каквито е длъжен да организира най-малко два пъти годишно, за да бъдат обсъдени методите, учебниците и всичко, свързано с успеха на ученето (чл. 130). Инспекторите не получават заплата, но са обезщетявани според категорията, в която попадат в зависимост от броя на училищата и условията за пътуване (чл. 131 и чл. 132) [21].

Училищни инспектори влизат в състава на училищните съвети – Департаментални и Областен училищен съвет, чиито правомощия и отговорности са регламентирани в Глава XI от Закона. Съгласно чл. 134 във всеки департамент има училищен съвет, председателстван от префекта на съответната губерния и състоящ се от един главен съветник за всяка околия, духовните ръководители на религиозните общества, по двама учители от околия и двама околийски инспектори. Като членове на този орган за управление и контрол избраните инспектори имат допълнителни ангажименти. Съгласно чл. 135 околийските инспектори, в качеството си на участници в Департаменталните съвети, имат едногодишен мандат и не получават заплата. Те присъстват на задължителните ежемесечни заседания (чл. 136) и се произнасят по различни въпроси, свързани с началното учение. Освен другите задължения, чл. 137 допълва към техните функции грижата за спазването на всички правилници и разпоредби; решението за назначаване на помощници на учителите, в зависимост

от броя на учениците в училището; разпределянето на учителите в разряди; анализирането на докладите на училищното настоятелство и на околийските инспектори и изпращане на заключенията в Дирекцията на народното просвещение.

По един околийски инспектор от всеки департамент участва в Областния училищен съвет под председателството на директора на народното просвещение заедно с останалите, избрани и назначени за срок от една година членове (чл. 141). Като членове на Областния съвет, шестимата избрани околийски инспектори заседават най-малко четири пъти в годината и служат безплатно (чл. 142 и чл. 143). Основните им задължения са да решават всички въпроси, свързани с началното учение – дидактико-педагогически и дисциплинарни; да приемат мерки за усъвършенстване на образованието; да обсъждат проектите на закони и правилници, образователните методи и учебниците, годишните доклади на Департаменталните училищни съвети; да определят награди за особено добрите учебници (чл. 144) [18].

За добрата организация и правилното функциониране на образователната система законът на Йоаким Груев изгражда централизирана управленска структура, подробно обяснява йерархичната линия на властта и описва органите, които упражняват контрол върху другите субекти в системата. От особено значение за прилагането на Закона е дейността на околийските училищни инспектори. Въпреки голямата разнородност на населението в областта инспекторите, като представители на съответния етнос, са гарант за равноправие и автономия на училищата. „В никой клон от държавния и обществения живот не бе дадена такава пълна свобода на малцинствата, както по образованието на младежта. Всяка религиозна община, даже всяко частно лице бе свободно да основе училище, стига да изпълняваше условията за нравственост и способност“ [4: 351]. В същото време някои особености на инспекторската служба се отразяват върху качеството на работата. Назначението е за срок от една година и се работи безплатно. Длъжността не е щатна и обикновено се изпълнява от лица, които имат друго основно занимание. Инспекторите се избират от религиозните общини и често не отговарят на изискванията, което поставя под съмнение компетентността на лицата, които ревизират учителите и упражняват надзор над цялото начално учение в областта.

За работата на инспекторите в Източна Румелия се пише в ежегодните доклади на директора на народното просвещение до главния управител. В рапорта за учебната 1880 – 1881 г. се отчита, че заради липсата на заплата е много трудно да бъдат избрани „лица, вещи на инспекторска служба“ [29: 4] и се подчертава необходимостта инспекторът „да е приготвен педагогически и да стои по-високо от ония, които има да ръководи“ [29: 4]. Усложнения и препятствия в дейността на околийските инспектори възникват и заради нарастването на броя на учениците и училищата и недостига на време, достатъчно за качествена инспекция. Мерките, които се предлагат в доклада, за решаване на кризата с контролната дейност, са по-добро възнаграждение на служителите и назначаването поне на двама главни инспектори [29]. По-добри резултати са отчетени за работата на Областния съвет, чиито членове са

обсъдили редица законопроекти, важни за развитието на просвещението в областта [30].

За следващата учебна година, 1881 – 1882, вече се отчита напредък, макар и неравномерен и неудовлетворителен, в училищата на различните религиозни общества. Един от основните проблеми, с който се срещат околийските инспектори, е спазването на изискването за задължителност на началното учение. Често местните власти не оказват необходимото съдействие и много деца в задължителна възраст остават необхванати в образователната система [31]. От доклада на Йоаким Груев до главния управител на областта става ясно, че направените от него предложения в края на предходния отчетен период са останали нереализирани. На Дирекцията на народното просвещение не са отпуснати необходимите средства за увеличаване на възнаграждението на околийските инспектори, заради което страда качеството на инспекторската служба. Често компетентностите на лицата не отговарят на длъжността, която трябва да изпълняват, а сведенията, които дават, предизвикват недоверие. Заради невъзможността да бъдат назначени подготвени хора през учебната 1881 – 1882 година сред двадесет и седемте инспектори в българските училища има четирима околийски началници и шестима лекари, натоварени да извършват несвойствената за основната им дейност училищна инспекция. Незадоволителна е дейността и на Департаменталните училищни съвети. По-ползотворна е дейността на Областния училищен съвет, който е разгледал девет проекта на важни за учебната дейност закони, правилници и програми [32].

За развитието на учебното дело през 1882 – 1883 година и прилагането на практика на изискванията в нормативните документи четем в протоколите, описващи решенията на Департаменталните училищни съвети. Въпреки някои затруднения и пропуски околийските инспектори отбелязват подобрение в учебното дело. Очевиден е стремежът към повишаване нивото на образованост сред всички слоеве от населението, като едновременно с това се държи сметка за качеството на учителската работа и за ролята и професионалното ниво на инспекцията. Сливенският департаментален училищен съвет препоръчва на околийските инспектори за българските училища да въведат еднаква програма и еднакви учебници във всички учебни заведения. На членовете на Съвета се възлага задачата през учебната година да обиколят по 10 от селските училища в департамента и да докладват за ревизията. Наложена е санкция на околийските инспектори, които не са представили докладите си съгласно изискванията на Закона за началното учение. Членовете на Хасковския съвет назначават комисия, която да провери разпределението на разрядите на общините, което са направили околийските инспектори. Тези решения доказват второ ниво на контрол и наблюдаване на дейността и на околийските инспектори. Огромни усилия се полагат за обхващане на всички деца в образователната система. В решенията на Сливенския съвет се подчертава, че учителите са длъжни да следят за отсъствията на учениците и да предават списъци с имената на отсъстващите на училищните настоятелства, а те, от своя страна – на инспекторите. За неизпълнение на посочените задължения или за липсата на мерки за ограничаване на отсъствията на виновниците се търси отговорност и се налагат

наказания. Същият проблем с отсъствията е регистриран в Стремска околия, в Конуш, Пещера, Панагюрище, Стара Загора, Чирпан, Казанлък, както и от Хасковския и Пловдивския департаментални съвети, защото още сред първите си решения те обръщат внимание на нередовното присъствие на учениците и на своевременното налагане на глоби и затвор за нехайните родители. Сърненогорският околийски инспектор докладва за общо 174 наказани родители през учебната 1882 – 1883 година, а овчехълмският съобщава за 170 финансови санкции [35]. За глоби, наложени на 67 родители, докладва и старозагорският инспектор [33]. За неоправдани отсъствия на децата им санкционираните в Чирпан са 33 души, по сведения на околийския инспектор [37]. Глобени са 92 души от новозагорската околия, като инспекторът споделя затруднения с налагането на санкциите и признава, че на част от родителите не е потърсил отговорност заради това, че е „принуден да се влачи по съдилищата само за подобни разправии“ [36: 576]. Цитираните данни доказват значително ниво на отговорност поне при част от околийските инспектори, които си дават сметка за първостепенното значение на задължителното образование за развитието и напредъка на областта. При затрудненията от всякакъв характер, които съпътстват дейността им, инспекторите полагат забележителни усилия за високо качество на контрола върху дейността на всички училища.

Решенията на членовете на Департаменталните съвети са показателни за усърдието, с което се търси висока степен на образователната дейност. В Хасково нареждат на околийските инспектори да провеждат изпитите на учениците с необходимата строгост, „да не оставят неспособни хора да учителстват“ [22: 65] и да разпределят учебните предмети в училищата така, че доказано добрите учители да преподават по-сложните дисциплини. Същата строгост и при учителските изпити настояват да бъде приложена инспекторите на Пловдивската и Конушката околия, за да се прекрати дейността на учителите без необходимата подготовка. За слаби и неподготвени учители докладва и околийският инспектор на Нова Загора. „Настанало е вече времето да се превее плявата от чистото жито. Време е вече, г-н директоре, да се обърне особено внимание на бъдещите възпитатели на младото поколение ...“ [34: 285], отбелязва във връзка с вредата от неопитни учители инспекторът на Конуш. Старозагорският департаментален съвет изисква от околийските инспектори да представят за одобрение становищата от учителските събори и да обръщат по-голямо внимание на селските училища. Видно е, че макар и да има недостатъци, нивото на инспектиране е високо и е контролирана работата и на училищните инспектори.

За по-удовлетворителна инспекция сърненогорският околийски инспектор предлага повишаване на материалното възнаграждение на инспекторите, за да могат да си позволят да посещават всички училища, не само задължителните четири пъти годишно, а толкова, колкото е необходимо, за да бъде наблюдавана, ръководена и подобрявана дейността на учителите. За по-чести инспекции апелира и овчехълмският училищен инспектор. Пловдивският инспектор предлага длъжността на околийските инспектори да бъде щатна [38]. Предложението със сигурност е било оправдано, като се имат предвид

множеството ангажименти на длъжностните лица и времето, необходимо за изпълнението им, както и нуждата от професионални познания за образованието и учителстването.

Директорът на народното просвещение Йоаким Груев влага огромно старание образованието в Източна Румелия да бъде поставено на европейско равнище. При все че има някои слабости в надзора над училищата, той смята, че околийските инспектори вършат добра работа за подобряване на учебната дейност и инспекторската служба не само трябва да се запази, но и да стане щатна. Депутатите от Областното събрание не са на това мнение и в началото на декември 1883 година, водени от съображения за икономии, напълно премахват кредитите от бюджета и решават с инспекторската длъжност да са натоварени околийските началници [23]. През учебната 1883 – 1884 година училищни инспектори няма. На следващата година депутатите си дават сметка за грешното решение и по настояване на новия директор на просвещението Константин Величков инспекторската служба е възстановена.

Директорът Йоаким Груев полага усилия за правилното организиране на началното учение и благодарение на учителския и административния си опит изгражда стабилни основи за европейското ниво на образователната система на Източна Румелия. Приемникът на директорския пост, Константин Величков, укрепва постигнатите до момента резултати и продължава успешната дейност на Дирекцията на народното просвещение. Той въвежда нова длъжност в ръководеното от него учреждение – съветник инспектор, чиято функция е да следи работата на учителите в рамките на образователната политика, провеждана от правителството на Източна Румелия. [14]. Очакванията за разкрития нов управленски орган са свързани с по-добро ръководство на учебната дейност в училищата и по-резултатно провеждане на държавната образователна стратегия. Длъжността училищен инспектор става щатна. За първи път се назначават лица с педагогическо образование. В дневните новини от 7 май 1885 г. на в-к „Марица“ се съобщава за новоназначените от директора на народното просвещение околийски училищни инспектори за българските училища. От петнайсетте длъжностни лица осем са с първи разряд, четири – с втори и трима инспектори са изпълняващи длъжността [17]. Константин Величков планира реформи главно в средното образование и в педагогическите училища, подготвя множество законодателни инициативи. На 30 април 1885 г. той издава постановление за свикване на петата редовна сесия на Областния училищен съвет за разглеждане на учебни програми и проекти на правилници, сред които и Предварителен законопроект за народните средни училища [26], който, с малки изменения, е приет.

Развитието на учебното дело в Източна Румелия върви уверено и сигурно под ръководството на директорите на народното просвещение Йоаким Груев и неговия приемник на поста Константин Величков. В управлението на просветата липсват персонални промени. В автономната област има приемственост и последователност в образователната политика. Националната амбиция на българите за просветно и културно развитие в съчетание с опита и стремежа на държавниците за европейски възход със запазена родна идентичност и

възрожденски традиции води до уредено учебно дело с демократичен и прогресивен характер.

Литература:

1. Атанасов, Ж., М. Люлюшев, Й. Колев, А. Чавдарова, С. Долапчиев. (1993). История на педагогиката и българското образование. В. Търново: ИК Аста.
2. Колев Й. (Ред.) (1998). История на педагогиката и българското образование. София: Веда Словена – ЖГ.
3. Колев Й., В. Атанасова, Н. Витанова. (2005). История на педагогиката и българското образование. Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“.
4. Маджаров, М. (1925). Източна Румелия (Исторически преглед). София: Печатница С. М. Стайков.
5. Попов Н., М. Пиронкова. (2007). Образователната система в България. История. Съвременно състояние. Сравнение с други страни. София: Бюро за педагогически услуги.
6. Стателова Е., С. Грънчаров. (1999). История на нова България 1878 – 1944. Трети том. София: Анубис.
7. Стателова, Е. (1983). Източна Румелия (1879-1885): Икономика, политика, култура. София: Издателство на Отечествения фронт.
8. Стоянов Г. (2006). История на просветното законодателство и училищната администрация. София: Веда Словена – ЖГ.
9. Стоянов Г., Е. Сачкова, Н. Филипова, М. Терзийска. (1994). История на педагогиката и българското образование. Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски“.
10. Фол Ал. (Съст.). (1983). Кратка история на България. София: Наука и изкуство.
11. Цонева П. (2007). Управление на училището в България от началото на XIX век до 1989 година. Монография. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
12. Чакъров Н. (Съст.) (1975). История на образованието и педагогическата мисъл в България. Първи том. София: Народна просвета.
13. Чакъров Н. (Съст.) (1982). История на образованието и педагогическата мисъл в България. Втори том. София: Народна просвета.
14. Боянов, С. (2018). Институции и архиви в Източна Румелия (1878 – 1885). София, Електронна библиотека по архивистика и документалистика. https://electronic-library.org/books/Book_0080.html, последен достъп 02.02.2023 г., 09.30 ч.
15. Временни правила за училищата в Източна Румелия. (1879). В-к „Марица“, 14.09.1879 г., бр. 117. http://sever.libraryvt.com//bg/lister.php?iid=DO-8S0015340&page=72, последен достъп 24.01.2023 г., 17.10 ч. ;
16. Временни правила за училищата в Източна Румелия. (1879). В-к „Марица“, 18.09.1879 г., бр. 118. http://sever.libraryvt.com/bg/lister.php?iid=DO-8S0015340&page=73, последен достъп 24.01.2023 г., 17.30 ч.

17. Дневни новини. (1885). В-к „Марица“, 07.05.1885 г., бр. 712. http://sever.libraryvt.com//bg/lister.php?iid=DO-8S0015357&page=34, последен достъп 04.02.2023 г., 09.30 ч.
18. Закон за началното учение в Източна Румелия. (1880). В-к „Марица“, 02.01.1881 г., бр. 248. http://sever.libraryvt.com//bg/lister.php?iid=DO-8S0015342, последен достъп 28.01.2023 г., 07.45 ч.
19. Закон за началното учение в Източна Румелия. (1880). В-к „Марица“, 19.12.1880 г., бр. 245. http://sever.libraryvt.com//bg/lister.php?iid=DO-8S0015341&page=98, последен достъп 28.01.2023 г., 07.45 ч.;
20. Закон за началното учение в Източна Румелия. (1880). В-к „Марица“, 23.12.1880 г., бр. 246. http://sever.libraryvt.com//bg/lister.php?iid=DO-8S0015341&page=99, последен достъп 28.01.2023 г., 07.45 ч.;
21. Закон за началното учение в Източна Румелия. (1880). В-к „Марица“, 30.12.1880 г., бр. 247. http://sever.libraryvt.com//bg/lister.php?iid=DO-8S0015341&page=100, последен достъп 28.01.2023 г., 07.45 ч.;
22. Изводи из протоколите на департаменталните училищни съвети през 1882/83 учебна година. (1883). Сп. „Училищен дневник“, Отдел Оглед на училищни работи, Декември 1883 г., кн. 2. http://sever.libraryvt.com/bg/lister.php?iid=DO-8S0015578&page=2, последен достъп 24.01.2023 г., 11.30 ч.
23. Областно събрание. (1883). В-к „Марица“, 16.12.1883 г., бр. 550. http://sever.libraryvt.com//bg/lister.php?iid=DO-8S0015354&page=98, последен достъп 02.02. 2023 г., 16.30 ч.
24. Органический устав на Източна Румелия. (1879). Пловдив. Книжарница на Хр. Г. Данов. https://digital.libplovdiv.com/bg/view/62eaa093c88d328b8e5d725c?q%3Acontent=%D0%9E%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%20%D1%83%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2&_x=meta, последен достъп 24.01.2023 г., 11.00 ч.
25. По училищните инспектори. (1880). В-к „Марица“, 09.12.1880 г., бр. 242. http://sever.libraryvt.com//bg/lister.php?iid=DO-8S0015341&page=95, последен достъп 27.01.2023 г., 08.15 ч.
26. Постановление № 587. (1885). В-к „Марица“, 03.05.1885 г., бр. 711. http://sever.libraryvt.com//bg/lister.php?iid=DO-8S0015357&page=33, последен достъп 04.02.2023 г., 09.00 ч.
27. Публично-административен правилник за околийските инспектори на Източна Румелия. (1880). В-к „Марица“, 22.07.1880 г., бр. 202. http://sever.libraryvt.com//bg/lister.php?iid=DO-8S0015341&page=55, последен достъп 25.01.2023 г., 14.30 ч.
28. Разделение на Източна Румелия по Органическия устав, изработен от Европейската комисия, на Департаменти и Кантони и назначение на техните управители, според приказа на бившия Генерал-губернатор Генерал лейтент Столипин от 10 май 1879 под № 55. (1879). В-к „Марица“, 18.05.1879 г., бр. 83. https://sever.libraryvt.com/bg/lister.php?iid=DO-8S0015340&page=38, последен достъп 24.01.2023 г., 12.30 ч.

29. Рапорт до Негово Сиятелство Главний управител на Източна Румелия от Дирекцията на народното просвещение за положението на началното и на средното учение през 1880/81 учебна година. (1881). В-к „Марица“, 18.12.1881 г., бр. 346. http://sever.libraryvt.com//bg/lister.php?iid=DO-8S0015342&page=99, последен достъп 24.01.2023 г., 16.00 ч.;
30. Рапорт до Негово Сиятелство Главний управител на Източна Румелия от Дирекцията на народното просвещение за положението на началното и на средното учение през 1880/81 учебна година. (1881). В-к „Марица“, 22.12.1881 г., бр. 347. http://sever.libraryvt.com//bg/lister.php?iid=DO-8S0015342&page=100, последен достъп 24.01.2023 г., 16.00 ч.
31. Рапорт до Негово Сиятелство Главний управител на Източна Румелия от Дирекцията на народното просвещение за положението на учебното дело в областта през 1881 – 1882 учебна година. (1882). В-к „Марица“, 21.12.1882 г., бр. 449. http://sever.libraryvt.com//bg/lister.php?iid=DO-8S0015343&page=101, последен достъп 24.01.2023 г., 09.00 ч.;
32. Рапорт до Негово Сиятелство Главний управител на Източна Румелия от Дирекцията на народното просвещение за положението на учебното дело в областта през 1881 – 1882 учебна година. (1882). В-к „Марица“, 31.12.1882 г., бр. 451. http://sever.libraryvt.com//bg/lister.php?iid=DO-8S0015343&page=103, последен достъп 24.01.2023 г., 09.00 ч.
33. Рапорти на околийските училищни инспектори за 1882/83 учил. година. (1884). Сп. „Училищен дневник“, Отдел Оглед на училищни работи, Август 1884 г., кн. 10. http://sever.libraryvt.com//bg/lister.php?iid=DO-8S0015578&page=10, последен достъп 02.02.2023 г., 10.30 ч.;
34. Рапорти на околийските училищни инспектори за 1882/83 учил. година. (1884). Сп. „Училищен дневник“, Отдел Оглед на училищни работи, Април 1884 г., кн. 6. http://sever.libraryvt.com//bg/lister.php?iid=DO-8S0015578&page=6, последен достъп 02.02.2023 г., 10.30 ч.;
35. Рапорти на околийските училищни инспектори за 1882/83 учил. година. (1884). Сп. „Училищен дневник“, Отдел Оглед на училищни работи, Май 1884 г., кн. 7. http://sever.libraryvt.com//bg/lister.php?iid=DO-8S0015578&page=7, последен достъп 02.02.2023 г., 10.30 ч.;
36. Рапорти на околийските училищни инспектори за 1882/83 учил. година. (1884). Сп. „Училищен дневник“, Отдел Оглед на училищни работи, Октомври 1884 г., кн. 12. http://sever.libraryvt.com//bg/lister.php?iid=DO-8S0015578&page=12, последен достъп 02.02.2023 г., 10.30 ч.
37. Рапорти на околийските училищни инспектори за 1882/83 учил. година. (1884). Сп. „Училищен дневник“, Отдел Оглед на училищни работи, Септември 1884 г., кн. 11. http://sever.libraryvt.com//bg/lister.php?iid=DO-8S0015578&page=11, последен достъп 02.02.2023 г., 10.30 ч.;
38. Рапорти на околийските училищни инспектори за 1882/83 учил. година. (1884). Сп. „Училищен дневник“, Отдел Оглед на училищни работи, Февруари 1884 г., кн. 4. http://sever.libraryvt.com//bg/lister.php?iid=DO-8S0015578&page=4, последен достъп 02.02.2023 г., 10.30 ч.;

39. Списък на празниците, които празнуват българските училища. (1879). В-к „Марица“, 21.09.1879 г., бр. 119. http://sever.libraryvt.com//bg/lister.php?iid=DO-8S0015340&page=74, последен достъп 25.01.2023 г., 09.10 ч.

Сийка Димитрова Колева,
асистент,
Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“ – Колеж Добрич,
задочен докторант,
Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“,
Педагогически факултет,
катедра „Педагогика и управление на образованието“,
докторска програма: Управление на образованието,
siykakoleva@abv.bg